

ЛІТЕРАТУРА

1. Рада Європи. URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/07/11/ukraine-association-agreement/>.
2. Сагайдак Ю.В. Адміністративно-правові засади легалізації суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2012. 228 с.
3. Попов А.А. Торговое право: учеб. пособие. Харьков: Каравелла, 1999. 308 с.
4. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. 2-е вид. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
5. Дождев Д.В. Римское частное право: учебник для вузов / под общ. ред. В.С. Нерсесянца. 2-е изд., изм. и доп. М.: НОРМА, 2003. 784 с.
6. Черепнин Л.В. Общественно-политические отношения в Древней Руси и Русская Правда. Древнерусское государство и его международное значение. М.: Наука, 1965. С. 128–278.
7. Федоров А.Ф. Торговое право. Одесса: «Славянская» типография Е. Хрисогелос, 1911. 896 с.
8. Ричка В.М. Духовенство в класово-становій структурі давньоруського суспільства. Український історичний журнал. 1989. № 6. С. 76–87.
9. Історія держави і права України: підручник: у 2 т. / за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. К.: Ін Юре, Т. 1. 2003. 656 с.
10. Торгівля в Україні XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / упоряд. В.М. Кравченко, Н.М. Яковенко; відп. ред. М.Ф. Котляр. К.: Наукова думка, 1990. 408 с.
11. Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст. / упоряд. Г.В. Боряк, Н.М. Яковенко; відп. ред. Ф.П. Шевченко. К.: Наукова думка, 1982. 203 с.
12. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. М.: Спарк, 1995. 556 с.
13. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. М.: Спарк, 1994. 335 с.
14. Фемелиди А.М. Репетиториум по торговому праву. Аккерман, 1900. 140 с.
15. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 31. 8 серп. Ст. 263.
16. Ионова Ж.А. Правовые проблемы государственной регистрации и лицензирования предпринимательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Предпринимательское право; арбитражный процесс». М., 1997. 29 с.
17. Народне господарство Української РСР в 1959 році. Статистичний щорічник / відп. за вип. П.С. Булгаков. К.: Держ. стат. вид-во, 1959. 732 с.
18. Бушуев А.Ю. Макарова О.А. Коммерческое право зарубежных стран / под общ. ред. В.Ф. Попондопуло СПб.: Питер, 2004. 288 с.

УДК 347.963

ЗАСТОСУВАННЯ У ГОСПОДАРЬКОМУ ТА ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ПРИНЦИПУ ВІДШКОДУВАННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ СТОРОНИ, НА КОРИСТЬ ЯКОЇ УХВАЛЕНЕ СУДОВЕ РІШЕННЯ

APPLYING THE PRINCIPLE OF COURT EXPENSES' REIMBURSEMENT OF WINNING PARTY IN COMMERCIAL AND CIVIL JUDICIAL PROCEDURES

Свірін О.Ф.,
головний науковий співробітник відділу
науково-методичного забезпечення прокуратурської діяльності
поза сферою кримінальної юстиції
*Науково-дослідний інститут
Національної академії прокуратури України*

Розглянуто актуальне нині питання застосування нового принципу господарського та цивільного судочинства щодо відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення. Наведено думки науковців щодо розуміння правової природи доступності правосуддя, відшкодування судових витрат. Висвітлено наявні проблеми застосування досліджуваного принципу та власну думку з цього питання.

Ключові слова: основні засади (принципи) правосуддя, судовий захист, доступність правосуддя, судові витрати у справі та їх види, сторони в процесі, відшкодування витрат.

В статье рассмотрен актуальный в настоящее время вопрос применения нового принципа хозяйственного и гражданского судопроизводства по возмещению судебных расходов стороны, в пользу которой принято судебное решение. Приведены точки зрения ученых относительно понимания правового характера доступности правосудия, возмещения судебных расходов. Освещены существующие проблемы применения исследуемого принципа и собственная точка зрения в этом вопросе.

Ключевые слова: основные принципы правосудия, судебная защита, доступность правосудия, судебные расходы по делу и их виды, стороны в процессе, возмещение расходов.

Actual at the present time issue of application of the new principle on the reimbursement of court expenses of winning party in commercial and civil judicial procedures is considered. Scientists' opinions on understanding legal character of access to justice, reimbursement of court expenses are given. Current problems of application of the considered principle and own opinion on this issue are highlighted. Besides, researching the principle shows that it has a few components: "court expenses" in case; "parties" in procedure; namely "reimbursement" of court expenses, where each type of expenses has its own role which characterizes the principle in whole but there is connection and interaction between them. Each component can exist separately in the system of procedural law, and only in their interaction the principle is fully revealed taking into account other law principles' content, namely access to justice, access to court defense. Herewith court expenses in case should not be extremely heavy, because justice may become inaccessible for majority of population. From the author's point of view, there is important and necessary for theoretical study problem where, on the one hand, legislator puts up the provision on "reimbursement of court expenses of winning party" to the rank of principle, one of the grounds for delivering justice, and on the other hand, not only possibility but situations and occasions of non-fulfilment of this provision are presumed. A valid question which has to be solved is being raised, if the announced in new codes principle of "reimbursement of court expenses of winning party" constitutes the principle, or it belongs, for example, to the guarantee of mechanism to prevent abuse of procedural rights in the procedure. Solutions for the delineated problem will work towards normative regulation and codification of the main ground of judicial procedure.

Key words: main grounds (principles) of the judiciary, court defense, access to justice, court expenses in case and their types, parties in court procedure, reimbursement of expenses.

Відповідно до ст. 55 Конституції України кожна людина має право на захист [1], а найвпливовішим суб'єктом такого захисту є судова влада. На недосконалість судового захисту в Україні неодноразово вказував у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини, вказуючи на такі проблеми української судової системи, як недостатня правова визначеність, недотримання розумних строків розгляду справ, обмеження права доступу до суду, недостатнє дотримання принципів незалежності і безсторонності суду тощо [2]. Переосмислення засад правового регулювання в незалежній Україні зумовило проведення ґрунтовних змін у законодавстві, зокрема й у сфері організації та здійснення правосуддя у господарських, цивільних та адміністративних справах. Виконуючи рекомендації Ради Європи, здійснюючи адаптацію чинного законодавства до стандартів (законодавства) Європейського Союзу та інших міжнародних органів і установ у зв'язку із переглядом принципів організації судоустрою для органічного завершення змін, після прийняття низки кодифікованих нормативно-правових актів 03.10.2017 р. Верховною Радою України прийнято Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким внесено зміни до згаданих вище кодексів, і фактично вони викладені в новій редакції [3].

Принципу доступності правосуддя останнім часом було присвячено низку праць (Ю. Білоусов, І. Марочкін, О. Овчаренко, В. Сидоренко та інші) [4]. Проте прийняття Верховною Радою України Закону № 2147-VIII спонукає вчених до усвідомлення та висвітлення розуміння правової природи нових принципів, закладених в законі, та наукової розробки нормативного врегулювання механізмів, які сприятимуть подоланню процесуальних проблем, що перешкоджають ефективному доступному судовому захисту. Крім того, чимало уваги у наукових публікаціях приділено судовим витратам (Н. Колодько, Р. Ханік-Посполітак, Ю. Некляєв, К. Пашенко, С. Васильєв, С. Богля, Л. Глущенко та інші), але, навіть зважаючи на періодичні законодавчі зміни у цьому аспекті, це питання не втрачає актуальності.

Метою статті є вивчення нового принципу господарського та цивільного судочинства, який передбачає регрес (у правовому сенсі) судових витрат сторони, що виграла справу, через його складники та у взаємодії із іншими основними засадами (принципами), а також висвітлення проблем його застосування і окреслення шляхів щодо їх усунення.

У частинах 3 ст.ст. 2 чинних Господарського процесуального кодексу (далі – ГПК) та Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України цей принцип викладено розлого: «Відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення». Крім того, судовим витратам присвячено цілу главу.

Дослідження принципу засвідчило, що він має декілька таких окремих складників: *судові витрати* у справі, *сторони* у процесі, безпосередньо саме *відшкодування* судових витрат, кожен з яких відіграє самостійну роль, характеризуючи принцип у цілому, але між ними існує зв'язок і взаємодія. Кожна із цих складових частин може існувати окремо в системі процесуального права і тільки у їх взаємодії повно розкривається цей принцип з урахуванням змісту інших принципів галузі права.

Процеси реформування процесуального законодавства у сфері приватного та публічного права, зокрема й досліджуваного принципу, як слушно зазначив Ю. Білоусов, слід розглядати через призму доступності правосуддя, доступності судового захисту [5, с. 66]. Цей принцип, як правило, окремо не виділяється, його зміст включається у наповнення інших принципів (демократизму, гуманізму, прозорчості тощо). Принцип доступності правосуддя закріплено у

багатьох міжнародних документах, зокрема у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6]. Україна взяла на себе зобов'язання створити необхідні умови для його реалізації.

Як стверджує Р. Ханік-Посполітак, доступність правосуддя є однією з передумов утвердження судової гілки влади як повноцінного й самодостатнього механізму захисту прав і свобод людини та розглядається вченими-процесуалістами як принцип цивільного процесуального права [7, с. 117].

На думку цієї вченої, яка підтримує Н. Сакару, сьогодні це певний стандарт, який відображає вимоги справедливого та ефективного судового захисту, що конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках і безперешкодного звернення будь-якої зацікавленої особи до суду. Реалізація цього принципу повинна забезпечуватися певними організаційними, правовими та економічними умовами, з яких нас більше цікавлять дві останні. Так, до правових умов доступності правосуддя належать такі: незалежність та безсторонність суддів, яка забезпечується дотриманням принципів здійснення правосуддя тільки судом і на засадах рівності громадян перед законом і судом; незалежність суддів і підкорення їх тільки закону тощо. Економічні умови доступності правосуддя, на думку цих учених, передбачають розумні судові витрати і створення процесуального механізму для надання відстрочки, розстрочки чи часткового або повного звільнення від сплати судових витрат, надання кваліфікованої юридичної допомоги на пільгових умовах незможним особам тощо.

Отже, однією з умов доступу до правосуддя є судові витрати – матеріальні чинники, які мають дві основні складові частини, зокрема витрати під час звернення до суду та витрати на отримання правової допомоги. Проте, як вже сказано вище, судові витрати у справі є одним із перших складників досліджуваного нами принципу регресу судових витрат сторони, що виграла справу. Саме на цю першу складову частину – судові витрати та її види – витрати під час звернення до суду та витрати на отримання правової допомоги слід звернути особливу увагу.

За словами Н. Колодько та Р. Ханік-Посполітак, сьогодні сплата судових витрат є однією з перешкод, що може ускладнювати доступ до правосуддя або робити його недоступним. На цю проблему звертали увагу поважні Європейські інституції [8]. Крім того, у додатку до рекомендації № R (81) 7 Комітету міністрів державам – членам Ради Європи 14.05.1981, у розділі D «Судові витрати» закріплюються такі принципи: прийняття справи до судового провадження не повинно зумовлюватися сплатою стороною державі грошової суми, розміри якої нерозумні щодо цієї справи; коли судові витрати є перешкодою для доступу до правосуддя, то їх слід, якщо це можливо, скоротити або анулювати [9]. Чи виконано вказані вище рекомендації нашою державою? Про це йтиметься далі.

Чинною ст. 123 ГПК та ст. 133 ЦПК України встановлено види судових витрат, які складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Розмір судового збору, порядок його сплати, повернення і звільнення від сплати встановлюються законом, (натепер чинним Законом України «Про судовий збір» 2012 року) [10]. На виконання зазначених вище рекомендацій Європейського суду з прав людини та Комітету Міністрів Ради Європи законодавці передбачили деякі пільги щодо сплати судового збору. Так, в Україні певні категорії осіб, що визначені законом, звільнюються від сплати судового збору за подання позовної заяви (апеляційної та касаційної скарг). Перелік таких категорій осіб визначений вказаним вище Законом. Однак для більшості таких осіб пільги щодо сплати судового збору стосуються лише справи та її руху. Тому інші процесуальні дії, наприклад, заяви про забезпечення доказів або позову повинні сплачуватися

ними за загальними підставами. Крім того, законодавством передбачена можливість відстрочення або розстрочення сплати судового збору з урахуванням майнового стану сторони. Єдиною підставою для такого спрощеного порядку оплати є подання доказів на підтвердження того, що майновий стан особи перешкоджає сплаті нею судового збору у встановленому законодавством порядку і розмірі (зокрема, це може бути довідка про доходи, про склад сім'ї, про наявність на утриманні непрацездатних членів сім'ї тощо) [11].

Розміри ставок судового збору визначаються залежно від виду заяви або скарги, які подаються до суду. Так, судовий збір згідно зі статтею 4 Закону справляється у фіксованому розмірі, у відсотковому співвідношенні до ціни позову, у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Оскільки відповідно до статті 7 Закону України «Про державний бюджет на 2018 рік» поточного року прожитковий мінімум на одну працездатну особу з 01 січня 2018 року становить 1762 гривні, з початку року збільшились ставки судового збору [12]. Відтепер за подання до суду позовної заяви майнового характеру юридична особа може сплатити ставки судового збору до 616,7 тис. грн, за подання аналогічної заяви фізичною особою або фізичною особою – підприємцем ставка може сягнути понад 8,8 тис. грн, за подання позовної заяви фізичною особою про відшкодування моральної шкоди ставка сягає понад 1 700 тис. грн [13].

Очевидно, що таке збільшення тільки ставок судового збору з огляду на Рекомендації названих вище високоповажних європейських інституцій не можна визнати вжитим заходів щодо усунення перешкод для доступу до правосуддя. Тобто водночас із передбаченням деяких пільг щодо сплати судового збору законодавцями збільшено ставку у разі його сплати.

Ситуація, що склалася, як слушно стверджує Р. Ханік-Посполітак, позбавляє можливості захисту своїх порушених прав осіб, у яких не такі великі суми позову, щоб не звертати уваги на розмір судового збору [7, с. 119]. Крім того, з кожним роком розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб збільшуватиметься.

Що стосується витрат, пов'язаних з розглядом справи, то згідно із ч. 3 ст. 123 ГПК та ч. 3 ст. 133 ЦПК України до них належать такі витрати: на професійну правничу допомогу; витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів; витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів, забезпеченням доказів; витрати, пов'язані із вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду.

Під час дослідження видів витрат, пов'язаних із розглядом справи, першим у відповідних статтях цих кодексів, завжди актуальним та дискусійним є питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу. Нібито чинним законодавством передбачено чіткі критерії для визначення розміру витрат на правничу допомогу. До цих критеріїв належать такі: 1) складність справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсяг наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціна позову та (або) значення справи для сторони, зокрема і через вплив вирішення справи на репутацію сторони (публічний інтерес до справи). Проте ґрунтовне вивчення цих критеріїв свідчить про те, що законодавці використали низку оцінних понять, що мають суб'єктивний характер, зокрема поняття «складність справи», «складність виконаних робіт», «значення справи для сторони» тощо. Крім того, встановлення деяких з них, на думку Н. Кучерук, з якою ми погоджуємося, виглядає некоректним. Так, очевидно, що для заявника кожна справа має значення, оскільки у такому разі він не звертався б до суду і не сплачував би судовий збір [14].

У чинному процесуальному законодавстві закріплено нове положення, яке позитивно оцінюється правниками-практиками, особливо адвокатами, що передбачає можливість включення до складу судових витрат на професійну правничу допомогу не лише гонорару адвоката, але й вартості послуг його помічника. Встановлення такої можливості на законодавчому рівні, на думку адвокатів-практиків, повинно спростити процес доказування факту понесення учасником справи витрат на інші, ніж судові, представництва, дії з надання правничої допомоги. До того ж розмір витрат на цю допомогу може підтверджуватися договором про її надання, доказами щодо обсягу наданих послуг, виконаних робіт та їх вартості. Зрештою, з метою розподілу судових витрат учасник справи має подати до суду детальний опис виконаних адвокатом робіт (наданих послуг) та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Цікаво, що законодавці навіть із урахуванням можливого ризику збільшення завантаженості судів надали учасникам справи додаткові можливості для відшкодування витрат на правничу допомогу. Зокрема, вказані вище докази понесених витрат можна подати або до закінчення судових дебатів, або упродовж п'яти днів після ухвалення рішення за умови подання стороною у справі відповідної заяви з цього приводу до закінчення дебатів. У такому разі суди змушені будуть після ухвалення основного рішення вдруге повертатись до цієї ж справи і приймати додаткові рішення щодо розподілу судових витрат.

Нові редакції ГПК та ЦПК України змінили підходи до відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, оскільки у них відсутня норма щодо обмеження або граничного розміру компенсації цих витрат. Після прийняття Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII втратив чинність Закон України «Про граничний розмір компенсації витрат на правничу допомогу у цивільних та адміністративних справах». Такий підхід практикуючі правники-адвокати оцінили цілком обґрунтованим з огляду на те, що вартість професійних послуг адвокатів на юридичному ринку у багатьох справах кратно перевищує встановлений законом граничний розмір [15].

Зі зміною підходів до питання компенсації вказаних вище витрат (відмови від обмеження можливих витрат максимальною сумою) виникла необхідність запровадження запобіжників від можливих зловживань з боку учасників судового процесу та осіб, що надають цю допомогу, наприклад, унеможливлення стягнення необґрунтовано завищених витрат на правничу допомогу.

Для цього запроваджено як новий принцип співмірності витрат на оплату послуг адвоката (ч. 4 ст. 126 ГПК та ч. 4 ст. 137 ЦПК України), так механізми контролю за його запровадженням (ч. 5 ст. 129 ГПК та ч. 3 ст. 141 ЦПК України). Зокрема, водночас із викладеними вище чіткими критеріями визначення розміру витрат на правничу допомогу суд має враховувати таке: 1) чи пов'язані ці витрати з розглядом справи; 2) чи є розмір таких витрат обґрунтованим та пропорційним до предмета спору з урахуванням ціни позову, значення справи для сторін, чи міг результат вирішення справи вплинути на репутацію сторони або чи викликала справа публічний інтерес; 3) поведінку сторони під час розгляду справи, що призвела до затягування розгляду справи, зокрема, подання стороною явно необґрунтованих заяв і клопотань, безпідставне твердження або заперечення стороною певних обставин, які мають значення для справи, безпідставне завищення позивачем позовних вимог тощо.

Несумірність витрат на правничу допомогу із передбаченими законом критеріями є підставою для подання стороною-опонентом клопотання про зменшення розміру витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами. Обов'язок доведення несумірності витрат покладається на сторону, яка подає таке клопотання.

Законодавством не передбачено можливості суду ініціювати питання про зменшення витрат на правничу допомогу з власної ініціативи, що відповідає принципу диспозитивності цивільного процесу. Отже, питання про зменшення несумірних витрат на послуги адвоката може бути ініційоване лише іншою стороною процесу.

Слід зазначити, що у разі зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право повністю або частково покласти витрати на таку сторону незалежно від результатів вирішення спору (задоволення позову або відмови у позові) (ч. 9 ст. 129 ГПК та ч. 9 ст. 141 ЦПК України).

Отже, непрофесійна поведінка представника, адвоката у суді, зокрема затягування судового процесу шляхом зловживання процесуальними правами, відтепер може мати негативні майнові наслідки для його клієнта у вигляді покладення на клієнта судових витрат його процесуальних опонентів.

У нових редакціях ГПК та ЦПК України (ст. 125 та ст. 135) запроваджено новий процесуальний інститут забезпечення судових витрат, який має на меті гарантувати відшкодування судових витрат, зокрема і витрат на правничу допомогу.

Суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією, про що постановляє ухвалу про забезпечення судових витрат.

Отже, як позивач, так і відповідач на підставі ухвали суду може бути зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових витрат. Вказана процедура може бути застосована, якщо є обгрунтовані сумніви у тому, що інша сторона процесу має достатньо коштів або майна для відшкодування судових витрат.

Окрім того, у новій редакції кодексів передбачено механізми для забезпечення права на відшкодування судових витрат (витрат на правничу допомогу) для відповідача у таких специфічних випадках: якщо позов має ознаки завідомо безпідставного або інші ознаки зловживання правом на позов; якщо позов подано іноземцем (іноземною юридичною особою), який не має на території України ні зареєстрованого місця проживання (місцезнаходження), ні майна, достатнього для відшкодування судових витрат. Таке забезпечення судових витрат також може бути застосоване, якщо суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування судових витрат відповідача у випадку відмови у позові.

Той самий механізм забезпечення сплати судових витрат у вигляді грошової застави застосовується з деякими незначними відмінностями у низці зарубіжних країн, зокрема у Франції, Бельгії, Нідерландах, Італії та Великобританії, Австрії, Іспанії та ФРН, відомий законодавству Польщі, Угорщини, Югославії.

Повертаючись до українського законодавства, слід зазначити, що невиконання позивачем ухвали суду про забезпечення судових витрат шляхом внесення відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду є підставою для залишення позову без розгляду за клопотанням відповідача.

Після вирішення справи у разі задоволення позову суд ухвалює рішення про повернення внесеної суми позивачу, а у разі відмови у позові, закриття провадження у справі, залишення позову без розгляду – про відшкодування витрат відповідача повністю або частково. Невикористана частина внесеної позивачем суми повертається позивачу не пізніше ніж за п'ять днів з дня вирішення питань, зазначених у цій частині, про що суд постановляє ухвалу.

Висвітлюючи питання іншої складової частини досліджуваного нами принципу сторони в процесі, слід зазначити докладну регламентацію дій позивача і відповідача у господарському процесі, зокрема у частині розподілу та відшкодування судових витрат, а також третіх осіб із самостійними вимогами. Так, сплата витрат покладається на несумлінну сторону, якою може бути позивач, який звертається до суду з необгрунтованими вимогами, або відповідач, який добровільно не виконує своїх обов'язків перед другою стороною, що і призвело до появи справи в суді.

Згідно зі ст. 55 ГПК та ст. 56 ЦПК України органи та особи, які відповідно до цих кодексів звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють. Прокурор, вступивши у господарську або цивільну справу, має процесуальні права та обов'язки однієї зі сторін, але він не має права укладати мирову угоду.

У чинному законодавстві навіть вирішено проблему регресу судових витрат третім особам без самостійних вимог, хоча на відсутність законодавчого її врегулювання звертав увагу ще радянський вчений М. Вафін [16].

Зрештою, слід звернути особливу увагу на ситуацію, коли у разі зловживання стороною чи її представником процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору.

Це ж стосується і випадків, коли сума судових витрат, заявлених до відшкодування та підтверджених відповідними доказами, є несумірно меншою або істотно перевищує суму, ніж сума, що заявлена у попередньому (орієнтовному) розрахунку. Законодавець вказав, що тоді суд може відмовити стороні, на користь якої ухвалено рішення, у відшкодуванні судових витрат (крім судового збору) повністю або частково.

За умов постановки питання у такому вигляді, коли, з одного боку, законодавцем положення про відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення, розглядається як принцип однієї із основних засад, а з іншого боку – допускається не тільки можливість, але й ситуації чи випадки невиконання цього положення, виникає сумнів у послідовності та обгрунтованості його сприйняття як основного принципу. Виникає питання: «А чи є проголошений у нових кодексах принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалено судове рішення, взагалі принципом, чи він є чимось іншим, наприклад, гарантією механізму попередження зловживання процесуальними правами сторонами у процесі.

Підсумовуючи викладене, вважаю би за доцільне зробити декілька висновків. Судові витрати у справі не повинні бути надзвичайно великими, оскільки правосуддя може виявитися для більшості населення недоступним, а тоді воно перестане бути правосуддям і, за словами Ю. Білоусова, перетвориться у різновид елітарних послуг [5, с. 70]. Водночас таке розуміння не може покладатися в основу сучасного розуміння завдань правосуддя, оскільки на першому плані повинно бути соціальне призначення правосуддя як системи, що спрямована на захист прав та свобод. Розмір судових витрат зумовлюється рівнем економічного стану суспільства і за нормального стану економіки повинен встановлюватися на рівні, який забезпечує, з одного боку, можливість звернення до суду громадян із середнім достатком, а з іншого – перешкоджає виникненню безпідставних спорів.

Потребує глибокого теоретичного дослідження гіпотеза про те, що цей проголошений у нових кодексах принцип взагалі принципом не є, а є фактично гарантією механізму попередження зловживання процесуальними правами сторонами в процесі.

Розв'язання окресленої проблематики сприятиме унормуванню та кодифікації основних засад судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
2. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 23.03.2017 р. № 6232. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH4T400I.html.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1992. № 6. Ст. 56.
4. Білоусов Ю.В. Судові витрати як складова доступності правосуддя. Університетські наукові записки. 2005. № 3 (15), С. 66–72; Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (Харків.18–19 квітня 2002 р.). Х.: Юрінком Інтер, 2002. С. 31–34; Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.; Сидоренко В.М. Принцип доступності правосуддя и проблемы его реализации в гражданском и арбитражном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15. Екатеринбург, 2002. URL: <http://www.disscat.com/content/printsip-dostupnosti-pravosudiya-i-problemy-ego-realizatsii-v-grazhdanskom-i-arbitrazhnom-pr>.
5. Білоусов Ю.В. Судові витрати як складова доступності правосуддя. Університетські наукові записки. 2005, № 3 (15). С. 66–72.
6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
7. Ханик-Посполітак Р.Ю. Доступність правосуддя в цивільному процесі в контексті Закону України «Про судовий збір». Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки. С.117–120.
8. Верховний Суд України. Документи Комітету Міністрів Ради Європи. Рекомендації та резолюції Комітету Міністрів Ради Європи. Рекомендація № R (93) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам про ефективний доступ до закону і правосуддя для найбідніших верств населення. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)).
9. Верховна Рада України. Рекомендація R (81)7 Комітета міністрів державам – членам относительно путей облегчения доступа к правосудию від 14 мая 1981 года. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_133.
10. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2012 р. №3674-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 14. Ст. 87. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/3674-17>.
11. Некляев Ю. Судові витрати як невід’ємна складова цивільного процесу. Юридична газета, 30 червня 2015 р., №26. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/sudovi-vitrati-yak-nevidemna-skladova-civilnogo-procesu.html>.
12. Про державний бюджет на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-19 / Верховна Рада України Відомості Верховної Ради 2018. № 3–4, ст. 26. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
13. Судова влада України: електронний сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/news/412642>.
14. Кучерук Н. Нові кодекси та адвокатура: що змінилося? Юридична газета. 2017 р., 21 грудня URL: <http://yur-gazeta.com/publications/actual/>
15. Колос Ю. Компенсація витрат на правничу допомогу в цивільному процесі. Юрист і Закон. № 3, 25.01.2018. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=05b694b8-f9d4-4236-9499-6aеcеfc8d29e>.
16. Вафин М.Х. Судебные расходы по гражданским делам: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 1984. 197 с. URL: <http://www.disscat.com/content/sudebnye-raskhody-po-grazhdanskim-delam>.